

Fercsik Erzsébet – Raátz Judit

Keresztnevek enciklopédiája. A leggyakoribb női és férfinevek (Bíró Ferenc)

TINTA KÖNYVKIADÓ. BUDAPEST. 2009. 440 OLDAL

Ismerettár világunkat átszövő személyneveinkről.

A bemutatandó kiadvány a Magyar Nyelv Kézikönyvei című sorozat XVI. köteteként látott napvilágot. A sorozat előző köteteinek a többsége nyelvünk lexikális egységeinek (szókészletének, frazémáinak, állandósult szókapcsolatainak) hatalmas anyagából dolgozott fel egy-egy részt szerzőik sajátos céljai és szempontjai szerint: táruk, szókincstáruk, szótáruk, lexikonok formájában

Szépen illeszkedik e szakmunkák sorába Fercsik Erzsébet és Raátz Judit alkotása, hiszen egyrészt ők szintén lexikális egységek bemutatására vállalkoztak, másrészt a sorozat említett nyelvi csoportjaitól határozottan elkülönülő, e nyelvi szint egy másik, speciális részrendszerét választották vizsgálatuk tárgyául. Amint a cím is jelzi, a tulajdonnevek egyik fő kategóriájának, a személyneveknek az egyik fajtáját:

a keresztneveket.

A szerzők ezzel a munkájukkal egyébként nem először tesznek kísérletet személyneveink több szempontú bemutatására, egyik fő szakterületük ugyanis a névkutatás, azon belül is elsősorban a személynevek vizsgálata. Több hasonló tárgyú tudományos és ismeretterjesztő mű alkotói.

A sorozat eddigi formáitól is eltérnek: a címben tett utalásuk szerint enciklopédiaként határozták meg a műfajt, vagyis nemcsak mást, hanem másféle szempontok szerint, másféle módon és többféle ismeretet is szándékoztak közvetíteni olvasóik felé. A cím második eleme, az *enciklopédia* az Értelmező szótár+ (főszerkesztő: Eöry Vilma. Budapest, 2008) értelmezése szerint: a tudomány egy ágát összefoglaló és valamely rendszerben (pl. betűrendben) magyarázó mű; ismerettár.

A szerzők azonban inkább arra törekedtek, hogy az általuk tárgyalt összes (200) keresztnévről egyenként, enciklopédikusan összefoglaljanak minden olyan tudományos és általános érdeklődésre számító ismeretet, amelyek szorosan összetartoznak. Éppen ezért az egyes keresztneveket bemutató névcikkeiket úgy igyekeztek megalkotni, hogy minden olyan szakterület és tudományág ismeretanyagát beépítsék, amelyek lényeges információt nyújtanak az egyes nevekkel kapcsolatban. Így a névtanon kívül elsősorban a nyelvtudomány (az etimológia, a nyelvtörténet, a kontrasztív nyelvészet, a dialektológia, a stilisztika), a történelem, a vallástörténet, a művelődéstörténet, a pszichológia, a szociológia, a néprajz, a jogtudomány kutatásait kapcsolták össze tömören az általuk kialakított egységes szerkezeti keretben.

Itt kell megemlítenem, hogy a címben semmiféle utalás nincs a vizsgálatba vont névállomány *magyar* voltára (még az alcímben sem jelzik ezt, egyetlen birtokos személyjellel sem), talán így akarták az általánosításra való törekvésüket sugallni a szerzők; viszont a céljuk említésekor (és az egész kötet tartalmából) az tűnik ki, mégiscsak a magyar névadásról, a magyar keresztnevekről szándékoznak írni (7).

A tartalomjegyzék alapján és a kiadvány tagolása szerint tíz főbb tartalmi egységből épül fel a kötet.

Az első (7–23) az *Előszó* címet kapta, és benne a hagyományos, az olvasó eligazítását szolgáló, a mű megírásának céljairól, okairól, születésének körülményeiről, esetleg szempontjairól, módszereiről stb. szóló rövid fejtegetések helyett tömör névelméleti, névetimológiai, névtörténeti áttekintést találunk. A tulajdonnév fogalmának tisztázása után régi (a XIV. század előtti), úgynevezett egyelemű személyneveink névadási motiváció szerinti típusait taglalják a szerzők (7–11), alszempontként a névkeletkezési módokra is kitérve. A *Magyar keresztnévkinccs* című alfejezetben (12–19) mai keresztnévállományunk (mintegy 2600 névegyed) eredet szerinti kategóriáit veszik sorra. A három fő etimológiai csoportjuk: az eredeti neveké, a más nyelvekből átvett neveké és a belső keletkezésűeké. Az egyes típusok áttekintése után azonban úgy vélem, hogy az úgynevezett eredeti nevek és a belső keletkezésűek akár egyetlen kategóriába is tartozhatnának, legfeljebb időbeli különbség van közöttük. Ezen kívül a belső keletkezésűek között a keletkezési módok mellett, velük azonos szinten szerepelnek a felhasznált névalkotói nyelvi eszközök bizonyos csoportjai is. Véleményem szerint a *Közszavak vagy egyéb tulajdonnévi csoportok* című egységben (18) leginkább valamiféle jelentésbeli névalkotással (vagy szófajváltással, kategóriaváltással) számolhatunk. Ebből a szempontkeveredésből adódóan megtörténhet, hogy ugyanaz a név itt is szerepel, és egy másféle eredet szerinti csoportban is (pl. az *Árnika* egyrészt közszoói eredetű, másrészt művészi névteremtéssel jött létre; 18, 19). Hogy mennyire nehéz a régi századokban végbement és részleteikben kevésbé ismert névváltozási folyamatokról bizonyosat mondani, azt a kétféle kategóriába is besorolt példák igazolják: az *Antal*, a *Benedek*, a *Márton*, a *Miklós* például megtalálható a jövevénynevek (13) és a belső keletkezésűek között is (17).

A névadás szabályozása című alfejezet (19–23) a XIX. század végétől a XXI. század elejéig veszi sorra a keresztnév választathóságának fontosabb, hivatalos, törvények általi korlátozásait és a névfelhasználók új nevek iránti igényeit, illetőleg választási lehetőségeik megnövelésére irányuló törekvéseit.

A második, a *Tájékoztató* című fejezet (24–29) meglehetősen heterogén tartalmú. Az elején a szerzők tömören utalnak a jelentősebb történeti előzményekre, a XX. századi legnépszerűbb keresztnévszótárakra. Továbbá itt ismertetnek meg kitűzött céljaikkal, vállalt feladataikkal is: „Könyvünkben azzal a 100 női és 100 férfinnévvel foglalkozunk, amelyet 2007. január elsején Magyarországon a legtöbben viseltek. [...] A névcikkek kidolgozásakor arra törekedtünk, hogy minél több oldalról bemutassunk egy-egy nevet.” Végül pedig részletesen tájékoztatnak a névcikkek szerkezeti felépítéséről, rámutatnak az egyes névcikkrészek tartalmi vonatkozásaira.

A kötet két fő szerkezeti egysége, központi részei a *Férfinévek* és a *Női nevek* címet viselik (31–235; 237–399). Ezek tartalmazzák a 100-100 keresztnévről betűrendben összeállított ismerettárat.

Az egyes keresztnéveket tárgyaló névcikkek egységes felépítésűek. Bennük a keresztnév nyelvi, nyelv- és névhasználati, valamint nyelven kívüli, leglényegesebbeknek vélt vonatkozásait sajátos logikájuk rendjében alcímekkel ellátott, külön-külön bekezdésekben tárgyalják a szerzők; az egyes nevekről fellelhető ismeretkörök számától függően maximum 16 egységben. A továbbiakban ezekről nem a névcikkek részeinek sorrendjében, hanem saját logikám alapján, a bekezdések másféle tartalmi összefüggéseit szem előtt tartva, azok szerint haladva igyekszem egy-egy megállapítást tenni.

Az *Eredete* című egységben a szerzőpáros tisztázza a címszóként álló keresztnév főbb etimológiai kategóriáját, alakváltozásait, a közszoói névelőzmény jelentését; esetleg a közvetítő nyelvet, az első előfordulásait a magyar írásbeliségben.

Lényegében a név magyar származékait mutatják be a *Becézése* című bekezdésben. Betűrendben sorakoztatják fel a különféle névalkotással (elsősorban képzéssel és rövidüléssel) létrehozott becenévi alakokat. A leggazdagabb becenévcsaládok esetében a kiindulási keresztnévnek és becéző variánsainak a leszármazási viszonyait is családfaszerű ábrákkal világítják meg.

Az egyházi eredetű neveknek a más nyelvekben használt *Idegen megfelelői* külön bekezdésben kapnak helyet. A szerzők igazolják ezeknek az egyéb nyelvekben való meglétét, elterjedtségét; bemutatják alaki hasonlóságukat és különbségeiket; jelzik a lehetséges sokféle nyelvi kapcsolataikat.

A magyar személynévrendszer belső összefüggéseire világítanak rá a *Családnévként* című egységben. E szerkezeti rész megléte vagy hiánya megmutatja, hogy mely keresztnéveket használták fel elődeink változatlan formában, melyek azok, amelyek valamilyen ejtés- és írásváltozatban élnek tovább, illetőleg melyek szerepelnek családnévként különféle becenévi származékaikkal, névátvitellel. Az efféle családnévek korai megjelenése, elterjedése és a sokféle névváltozat az adott keresztnév ómagyar kori nagy elterjedtségét, vagyis a névadásban való gyakori felhasználását igazolja vissza számunkra.

Nem feledkeztek meg a szerzők annak bemutatásáról sem, hogy a korai ómagyar kor egyelemű személynevei, a későbbi keresztnévek a tulajdonnevek más részrendszerével milyen kapcsolatban állnak. *Földrajzi névként* című bekezdésükben bőséges példaanyaggal tárják fel a személynevek szerepét a magyar helynevek kialakulásában: elkülönítve veszik sorra az egyrészes névként, a helynévrészként és a csupán helynévi elemként állókat. Meg kell jegyezni azonban, hogy a földrajzi nevekben előforduló személynevek egyes tagjairól teljes bizonyossággal igen nehéz eldönteni, hogy bennük valóban elsődlegesen keresztnév vagy az abból másodlagosan keletkezett családnév, becenév, esetleg ragadványnév áll-e.

Régi keresztnéveink többsége egy-egy *Szólás* részeként is fennmaradt. Ezekben a különös stílusértékű nyelvi eszközökben a keresztnévek már nem tulajdonnévi minőségükben szerepelnek; jelentésük kitágult, többnyire általánosan egy-egy emberre vonatkoznak. Például: *Ádám látott ilyet kisinás korában; Sok az Ádám népe; Ádámnál és Évánál kezd; Rokonok Ádámról, Éváról; Tudja Pál, mit kaszál; stb.*

A keresztnévek jelentős hányada *Köznevesülve*, új, önálló jelentéssel a közszavak, szűkebben véve a köznevek rendszerének az elemévé vált. Közülük némelyeket továbbképezve vagy összetételek tagjaként használjuk. Leggyakrabban valamilyen emberi jellegzetességet, tulajdonságot jelölnek, esetleg állatok, növények, tárgyak nevei lettek. A *János* név és becenévi változatai például igen elterjedtek a magyar nyelvterület jó részén közszói értelemben: *jánosalma, jancsivirág; fajankó; keljfeljancsi, jancsiszeg, paprikajancsi* stb.

A *Gyakoriság* című bekezdés érzékelteti az adott keresztnév időszakonkénti használatát, megterhelését: részletezve bemutatja előtérbe kerülését, gyakoribbá válását, gyakoriságát, népszerűségvesztését, háttérbe szorulását, vagyis divatjának változását az elmúlt századokban, különösen pedig az utóbbi évtizedekben.

A névhasználat kérdésköréhez más oldalról kapcsolódik a *Híres viselő* című bekezdés, amelyben az adott keresztnévet viselő történelmi személyiségeket, a magyar művészet, kultúra jeles képviselőit ismerhetjük meg kronológiai rendben. Természetesen az újabb századokban gyakoribbá vált nevek esetében ezek száma csekélyebb, esetenként nem is találtak ilyet a szerzők. Vitathatónak vélem viszont azt az eljárásukat, hogy e bekezdés végén a keresztnévi előzményű családnévek viselői közül is megemlítik a leghíresebbeket.

Ezzel a bekezdéssel szorosan érintkezik, hiszen ugyancsak a névhasználatához kapcsolódik, a *Művészetben* című egység. Ebben elsősorban a magyar irodalmi művek szereplőit, hőseit idézi a szerzőpáros, de egyéb művészeti alkotások alakjait is elősorolják azért, hogy így is rámutathassanak egy, a névválasztást motiváló jelenségre, másrészt a nevek hangulatát, a nevekhez fűződő egyéni attitűdöt befolyásoló tényezőkre.

Egy-egy keresztnévhez, illetőleg annak naptári napjához különféle, az egész magyarság vagy csupán egy-egy vidék által ismert *Népszokások* kapcsolód(hat)nak. A névcikkeknek ebben a részében néphagyományaink egyes színes mozzanatait idézik fel (köszöntőket, tilalmakat, jóslásokat, hiedelmeket stb.). Például: *Péter-Pálra búza érik, eljutottunk új kenyérig; Sándor, József, Benedek / zsákban hozzák a meleget; Ha Katalin kopog, karácsony locsog; stb.*

Elsősorban a gyermekek nyelvi érintkezésében élnek azok a *Csúfoló* rímes, ritmusos mondókák, amelyek a közösség valamely tagját a keresztnévhez kapcsolódó, legtöbbször dallamos hangsúlyozású versikékkal támadják gúnyosan, ironikusan, vagy éppen csipkedik játékosan, kedveskedve, becézgetve. Például: *Ákos, mákos; Balázs, csípje meg a darázs; Emese, nem áll jól a szeme se; stb.*

A névcikkek *Védőszentje* címet viselő egysége megmutatja, hogy kik voltak, mikor éltek, milyen tevékenységet végeztek, és milyen későbbi legendákat keltettek életre azok a bibliai vagy martirológiumi személyek (ritkábban mitológiai alakok), akik más keresztény vallású országok mellett Magyarországon is a keresztnévviselés legjelentősebb motívói lettek. Bár minden egyes védőszent említésekor közlik az ünnepnapjukat is, a szerzőpáros szükségesnek látta, hogy *Névnapja* címmel önálló szerkezeti részben is felsorolja (a hónapok rendjében) mindazokat a naptári napokat, amelyek az adott keresztnév névnapjául szolgálnak.

Az egyes névcikkekben megtalálható sokféle ismeretkör kifejtésével a szerzők 200 igen hasonló felépítésű, könnyen áttekinthető, közérthető, olvasmánynak is élvezetes minimonográfiát nyújtottak át az olvasónak, a szakemberek pedig korábbi nézeteik igazolását vagy cáfolatát ismerhetik meg bennük, illetőleg további, újabb ötleteket találhatnak vizsgálódásaikhoz.

Az egyes névcikkek terjedelmének összevetésével például kiderül, hogy a XX. században született és még élő magyarok által viselt leggyakoribb, az elmúlt évszázadokban folyamatosan használt és megterheltebb keresztnevéhez a legtöbbféle és mennyiségileg is jelentékenyebb ismeretek kapcsolódnak. Ennek következtében a róluk készített névcikkek is lényegesen terjedelmesebbek. A férfinevek közül ide tartozik: *András* (41–44), *Balázs* (54–57), *Ferenc* (95–100), *Gábor* (101–105), *György* (112–116), *István* (124–129), *János* (133–139), *József* (139–144), *László* (157–162), *Márton* (169–172), *Mihály* (176–181), *Miklós* (181–184), *Pál* (192–195), *Péter* (196–201), *Sándor* (210–213). Az ismerethalmazok azt is visszaigazolják, hogy a régiségben a legmegterheltebbek kategóriájában jóval kevesebb női név volt, viszont ezeknél a névviselők száma sokkal magasabb a férfiakéhoz viszonyítva. Kevesebb ugyanis az azokhoz hasonló, részletező és terjedelmű névcikk a női nevek körében. A megelőző századok legmegterheltebb női keresztnévei a terjedelmi arányok alapján: *Ágnes* (239–243), *Anna* (248–253), *Erzsébet* (277–282), *Ilona* (306–310), *Judit* (314–318), *Katalin* (323–329), *Margit* (342–348), *Mária* (348–356), *Zsuzsanna* (396–399).

A kötetnek az ismerettárat követő hat szerkezeti része kiegészítő és a kötet használatához gyakorlati segítséget nyújtó, igen fontos dokumentációkat tartalmaz.

Az *Irodalomjegyzékben* (400–402) a kapcsolódó gazdag névtani és egyéb szakirodalomból csupán az önálló kiadványként megjelenő művek felsorolására volt lehetőségük a szerzőknek, de ezek száma is igen tekintélyes.

A *Forrásjegyzékben* (403–404) betűrendben sorakoztatják föl a névcikkek tartalmi kitöltéséhez idézett (többségében) magyar íróink, költőink műveit.

Igen hasznos segédeszköz lehet a magyar olvasóközönség számára a *Keresztnévek naptára* című összeállítás, amelyben a naptári év hónapjainak és napjainak a rendjében az egyes napoknál szereplő keresztnévek ábécérendben követik egymást.

A *Statisztikák 2006-os adatok alapján* című részben nemenként csökkenő gyakorisági rendben számszerű adatokkal sorakoznak az egyes nevek, az egyik oszlopban az összes névviselőt számításba véve (mégpedig mind első, mind második névként), a másokban pedig a 2006-ban született gyermekek adatai. Ez az összesítés minden bizonnyal igen sok későbbi keresztnév-feldolgozáshoz szolgál majd viszonyítási alapként más névtanosok számára.

Az *Ábrajegyzék* segítségével könnyen meg- és visszakereshetők a kötetben azok a megértést segítő és szemléltető ábrák, amelyek elsősorban a nagyobb névcsaládokkal rendelkező keresztnévek rokon és beceneveinek kapcsolatait szemléltetik.

Igen fontos része a kötetnek a záró egység, a *Mutató*. Ebben felsorolják a szerzők betűrendben mindazokat a keresztné- és beceneveket, amelyek a 200 névcikk belsejében az egyes, címszóként álló keresztnévekhez kapcsolódnak. Mindegyik névváltozat mellett egy nyílhegy kitételével jelzik, hogy melyik keresztnévhez tartoznak, vagyis melyik névcikkben lehet visszakeresni őket. A meg- és visszakeresésük így igen egyszerű és gyors. Az olvasó azonban egy kicsit sajnálja, hogy a *Mutató*hoz nem készült egy rövidke, néhány mondatos eligazító tájékoztatás.

Általánosságban és összefoglalóan Ferencsik Erzsébet és Raátz Judit *Keresztneveink enciklopédiája* című kötete kapcsán elmondhatom, hogy a személynevek rendszere kutatásunk ismert szerzőpárosának a korábban e területen végzett hasonló munkálkodása kiteljesedését nyugtázzhatják a magyar névtan munkatársai, a nevek iránt érdeklődő nagyközönség tagjai és az újszülött gyermekeknek nevet választó családok stb. egyaránt.

A kiadvány áttekintése után úgy vélem, hogy a tudományos igényű és az ismeretterjesztő, népszerűsítő szándékkal megírt kötetet napjaink magyarsága és a következő generációk igen nagy érdeklődéssel és haszonnal forgatják majd. Világos, jól áttekinthető szerkezeti felépítése, könnyen érthető mondatai, olvasmányos stílusa, sokrétű, általános érdeklődésre számot tartó tartalma stb. miatt az iskolai oktatás mindegyik szintjén jól használható, sőt nélkülözhetetlen segédeszköz lesz, az általános iskolától az egyetemekig.

Bíró, Ferenc: Knowledge base about the personal names woven into our world

Az írás szerzőjéről

Bíró Ferenc

Eszterházy Károly Főiskola, Eger, Magyarország

fbiro[kukac]freemail.hu